

БЪЛГАРКИТЕ ОТ ДОГАН ХИСАР

Посвещавам на 100-годишнината от изгонването на тракийските българи в периода 1923-1925 г. В памет на баща ми Вълчо Костов-Пандъров (1943-2019 г.) и моите предци от Беломорска Тракия, родени и живели до 1923 г. в селата Доган Хисар, Тахтаджик, Мерхамли

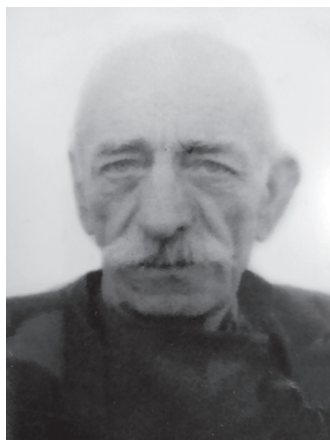

Величка Георгиева-Пандърова

С надеждата, че ще се върнат и виждат родната си земя отново, един по един дедите ни си отидоха тихо, с насълзени очи, гледащи на юг, с тъгата и болката в сърцата.

През 1948 г. на белия камък пред къщата си в Маджарово седеше дядо Вълчо Костов Пандъров. Там четеше новия вестник, донесен от пощальона Пантелей. Дядо Вълчо беше тракийски бежанец, роден на 2.04.1881/2 г. в Доган Хисар. Три пъти през живота си беше принуден да напуска родния Доган Хисар - тази земя, в която дедите му са оцелявали от векове. Само защото бе българин трябваше да остави граденото от поколения негови предци и да стане частица от хилядите бежанци, прокудени от Беломорието. А една невидима, силна болка гореше в него и го връщаше обратно в родните земи на дедите.

Живееше в Маджарово, по-точно тихо оцеляваше във времето, с надеждата, че „иде соа денъ” (ще дойде този ден, б.а.), в който отново ще стъпва по родната земя. А село Доган Хисар „оживяваше” наоколо - всеки ден присъстваше в разговорите с останалите тракийски бежанци, в традициите и обичаите им, в песните и в говора им, в разказите им, в

***Вълчо Костов Пандъров
1881/2-1963 г., Доганхисар -
Магжарово. Посочен в разказа
като героя дядо Вълчо***

***Вълчо Андреев Костов
(1943-2019 г., Магжарово -
Хасково). Посочен в разказа
като героя малкият Вълчо***

спомените им, в мечтите
им, в надеждите им, в съ-
нищата.

Малкият му внук Въл-
чо изтрополи по дървени-
те стълби на къщата, за-
стана до него и рече:

***Къщата в Магжарово,
където е живял
тракийският бежанец
Вълчо Костов Пандъров
след прокуждането им от
с. Доган Хисар през март
1923 г., когато селото
е било принудително
интернирано***

- Какво ще ми разкажеш днеска, дядо?

- Сега ще ти кажа за едно събитие, случило се много отдавна в Доган Хисар, още преди самия аз да се родя. Запомних го от майка си Мария, тя описваше преживяното с голямо въннение и с много гордост, защото като млада е участвала там. С нейния глас - тих и напевен, тя започваше да ми говори така: „Беше едно старо време, към 1881 г. или 1882 г., точно на празника Света Богородица, по време на панаура в селото. Той се провеждаше на 28 август и траеше три дни. Тогава кмет (мюджор) на село Доган Хисар беше видният първенец и чорбаджия Георги Петков Калоянов, втори по възраст от моите 8 братя.

Много хора, наети за работа в турските кърлици, се бяха върнали за празника. От ъгълите в цялата околност бяха слезли овчарите да се видят със семействата си, да посрещнат в дома си скъпи гости и роднини, да слушат празничната черковна служба, да се хванат да играят на хората.

Да се срещнат с близките си и да изберат армаган от панаура бяха дошли да гостуват много родственици от Дедеагач, Гюмюрджина, от съседните села - Мерхамли, Лъджакьой, Тахтаджик, Пишмян, Софулар, Каракурджали, Чобанкьой, Окуф, Дервент, Къзлар, Домуздере, Балъкьой. В тези празнични дни хората в Доган Хисар ставаха два пъти повече, защото идваха роднини от всичките над 23 села, в които се бяха преселили да живеят някогашните доганхисарци. Бяха пристигнали и много видни търговци от градовете Фере, Дедеагач, Енос, Ипсала и Софлу, както и по-гребни прекупвачи - праматари (гребни амбулантни търговци, б.а.) и базирягани. Те се посрещаха в къщите, домакините им осигуряваха храната и спането.

Във всяка къща имаше гости, ние, стопаните, ги посре-

щахме с „пичинца“ - печено агне или яре. Трапезата беше богата, на нея имаше още и погача, сирена, мед, сусамова халва, карпузи (дини), пипони (пъпешу), грозде... Гостите се почерпваха с вино и ракия, опитваха се стоки, определени за продажба, за да се оцени вкусът им и да се види качеството, а също се показваха приготвените за продажба ръчно произведени изделия. Това беше времето, в което се договаряше и се откупуваше цялата ръчна продукция - вълнени платове, аби, гриже, халища, козиняци, чулове, престилки, навуца. Провеждаха се и борби, а на победителите се раздаваха награди, като най-голямата беше овен.

Нека ти кажа сега какво точно се случи на 28 август 1881 г., на празника Света Богородица, когато ставаше съборът-панаир в Доган Хисар, слушай: На този празничен ден се беше стекло цялото село заедно с гостите си и мястото на хорището беше тясно, препълнено с хора, пременени в доганхисарски носии. Измежду тях с по-различни носии се открояваха дошлите гости, защото всяко село си имаше своя характерна носия, с различни пъстри шевици, багри и шарки, отличаваща ги от другите села.

Тогава аз бях млада булка, облечена в бял гриж, без ръкави, красиво извезан на гърдите, отпред отворен до голу, а пред гърдите и ръкавите обшит с черен, пресукан конец, като гайтан, и поръбен отдолу. Под кръста на двата странични ръба на грижа, по самата му дължина, беше пришит с различни по цвят конци и пискюлча - зелени, червени, сини и др. Под него имах бяла памучна риза, отворена отпред до кръста. Яката ѝ беше везана, загъната на шията с бяла връзка (вързулка), подкичена накрая с цветни пискюлча. Ръкавите под лактите бяха обърнати и също везани около два пръста. Същата ширина беше и везмото на полата, което се виждаше под самия гриж.

Пенка Караниколова в доганхисарска носия, 1930 г.

Долният ръб на грижа стигаше над везмото на ризата, така че се виждаше цветната шарка в долния край на ризата. Кръстът ми беше пристегнат с цветна тъкана подпаса (до 10 см), дълга 2-3м, която се завиваше три пъти. От двете страни на кръста висяха ресните на подпаската, завършващи с пускюлча. Имаше втъкани от всички

цветове, но преобладаваше вишнево-червеният. С такива пъстри цветове беше и престилката (пристелката). Още при тъкането поставяхме цветни основа и вътък и така се образуваха разноцветни квадрати с различна големина. В долния ѝ край падаха ресни от основата, като към тях имаше пришити разноцветни хундички (цветни снопчета вълнена прежда, поставяни за оформяне на шарка, б.а.).

Над тях по цялата ширина на пристелката стоеше широка, красива дантела. Двата ръба по дължината на престилката бяха подшити с едноцветни ширити. В горния край има захванати зунки - цветни възли, които се кръстосват отзад и се връзват отпред. На кръста имах колан от две сребърни копчи (пафти) пришити към цветна ленка, изпъстрена с малки и големи червени цветчета и зелени листенца, захванати на черни дръжки. Коланът беше обшит с цветни мъниста в седем цвята - светло кремав, зелен, син, червен, бял, светло син, черен.

На краката имах бели калце, дълги до коляното, закопчани с телени копчета, които на стъпалата бяха отворени. Правехме ги от бяло вълнено тупано платно. По ръбовете

бяха обшити с черен гайтан. Отпред и встрани бяха изпъстрени с гайтанени цветчета с червени точки в средата (украсените с цветя калце се носят от момите и младите жени, б.а.). Ние, младите невестки и годениците, носехме много накити.

*Сребърен гердан
с платна халка*

На главата носех бял ръченик (0,50м./1.50м.), който в двата края беше богато везан с цветни копринени конци, завършваше с копринени ресни, дълги около лакет. Ръченикът се поставяше на главата върху вързалото. Вързалото беше захванато с подбрадна припaska. Ръченикът се слагаше презгнат в диагонал по дължина. Покриваше главата, но винаги се виждаше малка част от косата ми. Русите ми коси бяха сплетени на две плитки. В края на едната плитка имах заплетен черен усукан памучен конец, на който бяха захванати комплект от голяма и малка сребърни монети (целка), синец (байник), посребрен зъб от диво прасе. В края плитките бяха захванати една с друга с връзка, дълга до една педя, за да не се размятат. Върху ръченика имах праву перу, направено от сребро, което стоеше право над главата, на което бяха закачени „трепки“. Това беше сребърно украшение с пет кухи пръчици от сребро, по тях има закачени триъгълни, тънки, сребърни пластинки - трепки, треперушки. Закрепваше се в основата си върху вързалото и ръченика с игла. Пръчиците стояха изправени нагоре и бяха така закрепени, че при всяко движение трепките тихо призвъняваха.

*Невестински колан
от Доган Хисар*

Ръченикът имаше подбрадник от панделка, украсена с пулчета, а дълбенът - черна копринена лента (5-6 см ширина, 2 м дължина) излизаше изпод ръченика и беше отметката назад. От двете страни на ръченика имах криву перу, от което нанизите висяха като верижка от двете страни над ушите. Отзад на ръченика имах закачена с чапрази (заклучки) една верижка - металически кутка, дълга около половин

метър, простираше се по цялата ширина на краищата на ръченика до кръста, казвахме ѝ крондир.

Носех широк - гердан с алтъне, закачен на врата, сребърен гердан с плътна халка, на която бяха закрепени 9 сребърни треперушки с различна дължина, кръстче на верижка, гердан от синце (мъниста), ушници (обеци), гузия от златни/сребърни пари, гривни (гримни), пръстени.

Тракийски подбрадник от XIX век

В черквата поп Никола отслужи празничната литургия на български език, взе се причастие. Отпред на мездана народът изпълваше целия мездан - Хорището, Януво гумно и Марулево гумно. На Хорището хората се

правеше два ката. Отвред се чуваше шумна, весела гълчава, примесена с гайдарската песен. Гайдата продължително изпуска, народът се нареди за хората... Гълчавата утихна и замлъкна, а се сложи началото на празничните хора, които винаги се съпровождаха с нашата песен, придружена от звуците на гайда, кавал и гъдулка (от началото на XX век, б.а.).

Започна се моминското отворено хоро, на него се хващаме момите и младите жени. Повече ни водачката, наричахме я „баша” - мома хоровадка. Песента изпълняваха две двойки певици, първите две се хващаха след водачката. Те заедно с гайдаря подаваха началото на песента, запяваха първи. След тях се нареждаха момите, захванати една с друга на „пояс”, а в края на хорото играеха другите две певици, които отвърщаха с песен на първите. Редуваха песента, като се застъпваха едни с други, така че нашата песен никога не секваше. След вторите две певици хорото продължаваше с малките девойки, наредени по възраст, като

накрая последни оставаха седемгодишните, най-малките. Момите и младите жени носеха тъмносин гриш, пък ние, младите невестки, бяхме пременени с бял гриж и бяла рица, а високо на главите ни, над белия ръченик, стоеше красивото украшение право перу - изработено ръчно, всяко от което звънеше различно, със своя нежна, неповторима песен.

Застанаха в средата гайдарите Енчо Иванов Пелтечев и хаджи Коста и надуха гайдите, Тодор Дянков - с гъдулката, Стамо Груцилов с кавала. Гайдите писнаха и над селото се разнесе изгивият им звук. Момите Добра Костова и Петкана Николова подхванаха песента:

ТОЙКА СЪНЯ СЪНИЛА (За панаур)

Тойке, млада невясто!

Тойка съня сънила (2)

Великата неделя:

Де ѝ баба донела

Криво перо сребърно,

На три места сковано,

С три ябълки зградено.

- „Стойке, млада невясто,

Върви, върви, невясто,

Я съм тебе бендисал

Катаднешина премена,

Кайно мале перуничка,

От Загорье донесена,

На сук пясък рассадена,

Бес юдица, бес капчица,

Од дъно ѝ роса роси,

Од върше ѝ капки капят!”

Захвана се на мездана моминското хоро, момите запяха и се понесоха надясно, извиха глас и припяваха, очите им блестяха, усмивки разицфтяваха по лицата им, държаха се с ръце на „пояс”, ситняха и пристъпяха леко на пръсти. Пъстрите цветове на носиите им се гонеха и грееха като слънце, трепките на правото „перу” звъняха и шушнеха своя тиха песен, златните и сребърни накити подскачаха и проблясваха, моминските гласове се издигаха и затихваха,

*Невестинска
бяла носия
от Доган Хисар*

подсилени от силата на гайдарската песен, хорото се завърташе и омайваше всеки, който го погледне.

Всички те се надпяваха и стъпваха често-често, завъртяха се в кръг около свирачите, наредени една до друга, всяка се държеше за колана на съседките си, празнично пременени моми и булки - Александра, Бърза, Васила, Велика, Вуда, Вила, Вълка, Гела, Груда, Дава, Дара, Дена, Добра, Дона, Дяка, Енгелина, Ера, Ерина, Злата, Ивана, Ирина, Кера, Калина, Кале, Керана, Киряка, Кирияка, Клавира, Комна, Комня, Комне, Кръстина, Мара, Мата, Марина, Мария, Милкана, Минке, Мира, Мумра, Наста, Неда, Недялке, Пенда, Петкана, Плума, Петра, Рага, Руса, Ружа, Руже, Руса, Светлана, Стояна, Стана, Стамата, Стоя, Тодора, Тойка, Тойке, Търня, Търне, Яна.

Със своята естествена красота моминското хоро събра хората от цялото село. Млади и стари дойдоха на Хорището за да видят с очите си тази неповторима хубост. Гледаха с умиление, а сърцата им заиграваха с ритъма на хорото, щом чуеха да се извисяват нежните гласове на певиците в моминското надпяване, приплетени с изгивите звуци на гайдата и кавала. Всички се взираха и не можеха да се нарадват на видяното. Пред тях в средата на хорището моминското хоро се движеше живо и обикаляше в кръг, върташе се и омагьосваше с онази несравнима женска прелест, която извира като бистър извор, обاغрен от пъстрите празнични момински носии. Завъртаха се и момите, а лица-

та им искряха с огромна и неповторима българска красота, гарена от боговете.

Не устояха да гледат дълго момците и те се захванаха за хорото, поведе го момък-хоровод. За смесеното хоро спазвахме правилото последният, който се хване на хорото го момата-хороводка, трябва да ѝ бъде роднина. Тя му подава везана кърпа, която той хваща за единия край. Момците поведоха хорото и се завъртаха бързо-бързо, те силно набиваха крак и вдигаха кълбета от прах, които премрежваха белите им навуца. Ние бяхме излезли от черквата, в която празничната служба вече беше привършила. На хорището отпред, пред конака при Янову гумно, хората тъкмо започваха, песента им се носеше навсякъде из улиците на селото. Гледаме - в далечината откъм пътя за Домусдере отдолу се задават в редица десетина конници. Когато наближиха, се откриха турските таксилдари, тези, които събираха данъка. Тръгна шепот от един на друг да се предава:

- Бедел парасъ, бедел парас - разнесе се мълвата сред хората - за това са дошли, данъка да събират. Данък бедел парасъ плащаха всички мъже в селото от 16 до 60 години, защото не служеха в турската войска. Освен този данък плащахме още: емляк (поземлен данък), беглик (десятък върху овцете и козите), юшур (десятък (върху селскостопанските произведения) и др. Нищо произведено не можеше да се прибере вкъщи или в хамбаря, докато не бъде премерено и платено.

Рано напролет или преди жътва данъците на всички български селища се продаваха на търг. Търгът за Доган Хисар се провеждаше в гр. Фере, защото селото беше причислено към Ференска кааза. Явяваха се конкуренти и чрез наддаване закупуваха данък „юшур” - десятъка, който се налага върху житните храни, фасула, лещата, сусама, дините, гроздето, орехите, бадемите, бубите. Тези таксил-

дари - субашията или забитинът, идваха в селото, когато прибирахме реколтата. Водеха със себе си своята свита от помощници събирачи, писари, заптии. Престояха в селото 3-4 дни и вземаха по списък от всяка къща дължимото.

Ние, стопаните, жънехме, пренасяхме снопите на хармана, отделяхме зърното от житните класове с диканята, вършеехме и след като зърното беше отделено от сламата, един човек от семейството беше длъжен да покани субашиите да премерят зърното. Отделяше се всяка десета част и веднага се отнасяше в селския хамбар от членовете на семейството. Чак тогава можеше да приберем своето зърно. Така плащахме всички данъци на това, което произвеждахме, първо се отделяше дължимото на турските таксилдари.

Кои ли таксилдари идваха днес, точно на панаура и на празника на Света Богородица на 28 август 1881 г.? Селските първенци се запътиха към тях, посрещнаха ги още в началото на селото. Искаха да разберат за какво са дошли, какво ще искат, за да не се развали започващото празненство. Неканените таксилдари приближиха, наредиха се пред конака под старите брястове и загледаха играчите на хорото. Техният субашия извади голям кожен тефтер и отсече:

- Който дължи бедел парасъ – и огледа свирено празнуващите селяни - да си плати сега!

До тях отпред бяха събрани десетина от нашите първенци, нещо говореха, а кметът Георги се обърна към водача им:

- Ефенди, да не разтуряме празника днеска, събрахме общо едни пари. Всеки от първенците в селото даде по 20 лири, вземете ги сега, а до месец всички длъжници ще се изплатят. Сега още хората няма откъде да вземат пари, не са им наплатили още кърската работа.

Таксилдарите за житото вече бяха минали и взели дължимото зърно, но грагоманинът още не беше разплатил на хората надниците за кърската работа. Надникът за жертвата се плащаше така: от по 3 до 5 гроша за жените и 5-6 гроша за мъжете.

Субашията пресече гумите на мюджюрина Георги:

- Сус, сус... в кауша! Който не плати, да се заварди в кауша!

Щом чу това, кметът Георги защити хората от селото:

- Ефенди, чак толкова зорлен не бива! Лично аз отговарям за тях - ще се изплатят хората, нека първом да си получат изработеното!

Субашията, нисък турчин, вече на години, гледаше със суров поглед празнуващите селяни. Носеше закачен на кръста си колан от дървени четала и робуша. Отново бръкна в дисагите и извади тръстиков калем. От време на време плънчеше палец и отгръщаше страниците на голям тефтер, в който пишеше нещо, като подгрънкваше с дървените четала и робуша.

Четалата - това са две малки изгладени дървени парчета, на които таксилдаринът отбелязва с ножче определени знаци, като чертички, точки, деления, те показват сумата, платена от дължника. Четалата има две половинки, които прилепват добре една към друга, когато се съединят. Едната се дава на дължника, а другата остава при таксалдарина. Коланът с четали или робуши той носеше на кръста и когато вървеше, се чуваше силен звук от подгрънкването на дървените дъсчици. Отделно се водеше регистър за платените суми и в тефтера. Думите на кмета го разгневиха, с изкривено и зачервено от гняв лице субашията се провикна:

- Арестувам и тебе, щото защитаваши селяните и не ми съдействаши! - и махна с ръка към стражата си: - Затво-

рете го в кауша. - Двете заптиета се спуснаха и изпълниха заповедта. Арестуваха кмета Георги за неподчинение, поведоха го към конака, затвориха го вътре и заключиха вратата.

Тогава аз се бях хванала на хорото, играех. Изведнъж гледам, карат брат ми Георги, избутват го вътре в кауша и заключват вратата... Чу се мъжки глас:

- Арестували кмета Георги, задържали го в мюджурлъка! Отвели го, защото не се бил подчинил на таксилдарите!

Откъснах се веднага от хорото, заобиколих бакалията и отидох от задната страна да надникна през прозорчето на мюджурлъка, да разбере какво става. Викам му тихичко, за да ме чуе... Да чуе, че викам аз - Мария, сестра му. Тогава той ми даде важна поръка, закле ме да я изпълня точно!

Тичам и си шепна на глас: „Майко, Света Богородице, помагай! Помагай, майчице!“ Отидох право при жените, които бяха събрани настрани и гледаха хорото. Думам им:

*От кмет Георги нося заръка,
заръка, важна поръка,
думата му на вас предавам:
“Само жени да се съберем!
Камъни в престилки да сложим!
Всичките вкупом да идем!
Отпред наедно да застанем,
да застанем, да се изправим
отпред пред таксилдарите!
С камъни да ги изгоним!
Камъните долу да хвърляме,
уприж (отпред), пред краката им!
Мъжете само да гледат!
Да стоят и да се ненамесват -
събрани отзад, настрана!”*

Това се предаваше от уста на уста и се чуваше навред. Тръгна тих шепот и тази заръка на кмета Георги Петков Калоянов обиколи народа. Субашията гледаше дълго в тефтера, след малко извикваше името на някого, а после двете заптиета го отвеждаха от хорото. Изправяха го пред него и човекът трябваше веднага да си плати. Тези, които нямаха пари и не можеха да се изплатят, бяха арестувани и затворени в мюсюлърка. Хората стояха объркани, гледаха как първо затвориха техния кмет, защото защити дължниците и как един по един започнаха да залавят мъжете от хорото. В това време гайдата жално изпуска, издъхна и отведнъж замлъкна, таксилдарите отведоха и гайдаря Енчо. Хорото се разтури...

Един тих шепот се разнасяше сред народа:

- Кметът Георги заръчал: „Мъжете да не се намесват, да стоят настрана!” - това се чуваше и се предаваше от уста на уста. Заръчал кметът: „Само жените да се съберат, вкупом да идат! Камъните долу да хвърлят, пред краката на таксилдарите!”

Наговорихме се и отидохме решени да изпълним заръката на кмета и да изгоним таксилдарите. Заделихме се и преминахме зад оградата на черквата, от северната ѝ страна. Там имаше струпана грамадна купчина от камъни, донесени за изграждане на камбанария. Набързо събрахме дребните камъни и счупените парчета тикли. Всяка взе в престилките си по десетина камъка, а отделно в ръцете си носим по няколко дребни, коя по 5-6, коя по 8-9. Вкупом се събрахме и тръгнахме ние, всички жени от селото, в защита на своите синове, мъже и бащи, в защита на семейството, святата вяра и стародавните традиции. Изправихме се силни и гневни, готови на всичко, като яростно ято пчели защитнички на пчелина си, като огромна вълна, готова да залее. Застанахме вкупом всички ние, доганхисарските бъл-

гарки - и млади, и стари ...

Първо се чу сърдитият глас на старата баба Добра, една от дъщерите на Калоян кехая. Казвахме ѝ Караянка, защото беше съпруга на Петко - Кара Ян кехаята. Арестуваният кмет Георги Петков Калоянов ѝ беше племенник, син на брат ѝ Петко Калоянов.

- Защо днеска сте дошли, не знаете ли свят ден е днес, Света Богородица е?

След нея извика Тодора, женена за Вълчо Петков Калоянов, държеше за ръка тригодишния си син Петко:

- Ще платим, ага, кога не сме си плащали.

- Защо на Богородица ни арестувате мъжете? - провикна се и Ружа, жената на Стоян Петков Калоянов. Отзад, зад жените, се бяха събрали момите, оттам се чу гласът на Калина Делигьоргова:

- Защо ни разтуряте хорото, защо ни разваляте празника?

Руса Илиева Армутлиева-Армутлиевца се провикна:

- Плащаме си, ще се издължим и този път!

После се извисиха още гласове на други жени - на Абаджиевица, Айдарувица, Айманувица, Армутлиевца, Бадурувица, Балабанувица, Бакшувица, Бакърджиивица, Браянувица, Бобевица, Бойкувица, Бояджиевица, Бузгунувица, Галгучевца, Гозувица, Гручувица, Грушилвица, Гъркувица, Гульмезувица, Гурунувица, Далгабановца, Делигьорговца, Делиевца, Демирувица, Диманувица, Делимитрлови, Жанкувица, Ивилювица, Инджебуазувица, Каванозувица, Калаенувица, Камушевица, Каравълчовца, Караянувица, Каракирковца, Караланувица, Караматловица, Карамитрловица, Каранеловца, Катранджиевица, Кирукхайовца, Кишкувица, Кочовца, Крайнувица, Куджебулюкувица, Куртловица, Мантарувица, Маруловица, Милушувица, Митрловица, Мишкувица, Моревца, Магжарувица, Мизамувица, Пандърувица, Памак-

вица, Пачаманувица, Пачелувица, Пелтекувица, Радикувица, Райкулвица, Рудювица, Сабунджювица, Саръиванувица, Саръичипишувица, Сиракувица, Стамбулвица, Стуеневика, Стуянкехайовика, Сулювица, Терзюловижа, Тупачерувица, Туковица, Тупчиевица, Турничка, Чекърувица, Челекувица, Черкезувица, Чулакувица, Шокаревица, Шопувица, Щерлювица, Юсюзувица, Ялабукувица, Яламовица, Янъюзовица, Янтарювица:

- Вие майки нямате ли, жени и деца не храните ли?

- Отивайте си сега, не ви искаме днеска! Празник е на Света Богородица!

Вкупом жените вдигнахме ръце и хвърлихме пред тях първите камъни...

- Пуснете мъжете ни!

- Вървете си, не ви искаме...

След това полетяха камъни от всички страни към смаяните таксилдари.

Субашията, водачът им, вдигна ръка, понечи нещо да издума:

- Дур, гур, гур... - но гласът му заседна в гърлото, закри с лакет очите си, не знаеше що да прави, не беше се случвало никога жени да вдигат ръка срещу него! Не беше чувал, не беше видял жени да вдигат ръка срещу властта! Как може тези жени да се не подчиняват, да го гонят? А ето ги днес, пъдят го, разгневени излезли насреща му! Колко ли бяха, 400-500 или 800? Не разбра... лицата им се сливаха в едно. Едно гневно женско лице - това на цялото село, опълчило се насреща му! За миг се стресна, почуди се: Брей, какво да прави сега? Да ги арестува ли, ама кого, жените ли? Коя да затвори, те са толкова много! Гледа - мъжете ги няма, те всички стоят далече отстрани, в другия край на мездана.

Понечи да тръгне напред да им покаже кой командва тука, но не можа и крачка да направи. Долу, ниско пред него,

вече се беше изкупчила цяла грамада, която не спираше да расте, защото камъни от всички страни, като куршуми, се стоварваха пред нозете му. Субашията отстъпи назад, вдигна нагоре ръка, за да предпази очите си и само измърмори:

- Вай, вайй, вайй... - после отново отстъпи, обърна се заднешком, набързо успя да прибере тефтера в големите джаси, а робушите и чаталята се разпиха по земята. Забързано се запъти към коня си, а другите таксилдари го последваха. Качиха се на конете си и заминаха, същисани от куража на българките.

Ние, жените - огромна канара, въоръжени с камъни в ръцете, стояхме пред таксилдарите. Последвахме ги, вървяхме подире им и гледахме как се отдалечават и препускат надолу по пътя за Домусдере. Спряхме извън селото и стояхме там, докато не ги изгубихме от поглед.

След няколко дни кметът Георги Петков Калоянов беше арестуван и отведен във Фере. В края на август 1881 г. се започна дело против него, но в съда той сам успя да защити своята невинност и съдията го оправда. Този ден ние, доганхисарките, наложихме своята воля за справедливост. Показахме силата, с която сме закърмени, че можем да защитим рода си и да опазим светите традиции. Това е огромната сила на българската жена, готва да защити семейството си! Това е силата на нейния дух, силата на волята ѝ за справедливост, за защита на рода и пазителка на традициите!

И накрая майка му Мария завърши разказа си с думите:

- Чего, от векове всеки, закърмен от тракийска майка, носи и предава тази сила! Нека и ти знаеш и да разказваш! Лето 1881-во, на деня на Света Богородица, ние, жените - вашите майки, баби, прабаби от българското село Доганхисар, изгонихме турските таксилдари! Нека се знае и помни!“

Сведението за изгонване на турските максилдари е дадено от Тодор Иванов Сабов (Сабахов), роден в Доган Хисар през 1895 г., тракийски бежанец, заселен след 1923 г. в Хасково. В разказа си Тодор Иванов Сабов посочва още за кмета Георги Петков Калоянов, че когато турците угват в Доган Хисар да броят овците и да определят данък - безлик, за меренето на вината и джибрите и др., кметът съобщавал това тайно на хората, а когато гломрукчиите (акцизните) влизали в къщите, той заставал отпред, пред укритите вина и джибри, за да не могат да видят турците какво е укрито. Населението било много благодарно на строгия, но справедлив кмет-защитник.

Голям защитник на селото бил и големият му брат - мюджуринът на нахията Калоян Петков Калоянов, който запазил дължността чак до смъртта си 1903 г., след което бил назначен вече мюджурин-турчин. Третият му брат Стоян Петков Калоянов бил постоянния ятак на Капитан Петко войвода. Когато веднъж турците разкрили присъствието на Петко в селото и предприели обиск в къщата на Стоян Петков Калоянов, последният с цел да даде възможност на войводата да избяга, ги забел в яханата и започнал да върти напразно ключа на вратата, която водела към скривалището. През това време Петко Киряков избягал през другата врата. Турците разбрали израта и подложили него, майка му [Кера] и брат му Комню Петков Калоянов на жесток побой. Образуваното по този случай дело във Фере пропагнало, защото кадията бил подкупен.

Четвъртият брат Вълчо Петков Калоянов пък бил непримирим борец за българско училище и българска църква, поради което бил отровен от гърците през 1893 г. По инициатива на Калояновци била построена черквата „Света Богородица“ в центъра на селото през 1835 г. Съгласно спомените на някои доганхисарци, тая дата е била записана

на входа на черквата. Тя е изградена изцяло с камък и заобиколена с висока каменна стена. Ето защо през 1913 г. турците успели да изгорят само олтаря ѝ, който бил дървен, но сградата останала здрава. През 1888 г. е била построена камбанарията с голяма камбана, донесена от Русия - подарък от Стоян кехая, а след това и училището „Св. св. Кирил и Методий“, което било двуетажно - с по две учебни стаи на всеки етаж.

„Особено много дължа на стария 75-годишен дядо Георги“ - казва Стою Шишков за Георги Петков Калоянов. От страниците на „Родопски напредък“, год. 5, кн. 2, м. юлий и август, 1907 г., четем:

БЕЛЕЖКИ ПО ГОВОРЪТЪ В С. ДУВАНЪ-ХИСАРЪ ДЕДЕАГАЧКА КААЗА

„... Аз избрах за сега за езиковите си бележки само селото Доган-Хисар, защото, колкото визираната покрайнина и да има общи свойства в бита и езика си, нямах до сега възможност да събера материали от всичките там български села. С хора от Доган-Хисар съм се срещал по-често, а напоследък ми се отдаде случай да се срещна, проверя и допълня по-предишните си бележки по за дълго с хора, дошли за малко време в Пловдив.

Особено много дължа на стария 75 годишен дядо Георги от родът на твърде много заслужилите обществени и народни дейатели в оня край - Калояновци.

От друга страна Доган-Хисар е най-голямото и най-бележито българско село в Дедеагачко, село с юначно, будно население, което като гранитна скала е устояло в бурите и е запазило своята българска самобитност, обиколено само от турски села в планините и далече от влиянието на чужда култура.”

След 1900 г. се провежда среща на Стою Шишков с Георги Петков Калоянов, роден в Доган Хисар. От него изследвателят записва и допълва сведенията за Доган Хисар, както и описанието на самите села и местности в Дедеагачка околия, с техните имена и местоположение; сведения за броя на българите, техния поминък, занаяти и земеделие; развитие на училищата и отстояване на българщината в цялата Дедеагачка област; разкази за създаването на Дедеагач; за изграждане на пристанището; за построяването на железницата; за създаване на ученически пансион при Дедеагачкото българско третокласно училище; за създаване на търговско агентство в Дедеагач, а така също и: 1. Правоговора за с. Доганхисар, Дедеагачка област; 2. Родови и прякорни и имена в с. Доганхисар; 3. Названия на местностите в с. Доганхисар; 4. Имената на месеците в с. Доганхисар; 5. Народни поверия и прокобвания в с. Доганхисар; 6. Народни песни от с. Доганхисар, Дедеагачка област; 7. Коледни песни и обичаи в с. Доганхисар, Дедеагачко, сведения за които е дал Комню Георгиев Калоянов (син на Георги Петков Калоянов (1838/9 г.-1909 г.) и внук на Петко Калоянов (1806/7 г.-1876 г.)).

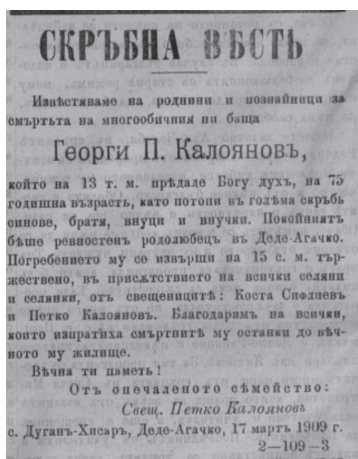
Това са първите подробни публикувани сведения за говора на Доган Хисар, а също и за родовите и прякорни имена, поверия и наричания, сведенията за които дава Георги Петков Калоянов.

СКРЪБНА ВЕСТЬ

Известяваме на роднини и познайници за смъртта на многообичния ни баща

ГЕОРГИ П. КАЛОЯНОВЪ,

който на 13 т. м. предаде Богу духъ, на 75 годишна възраст, като потопи въ голяма скръбъ синове, братя, внуци и внуци. Покойниятъ беше ревностенъ родолюбецъ

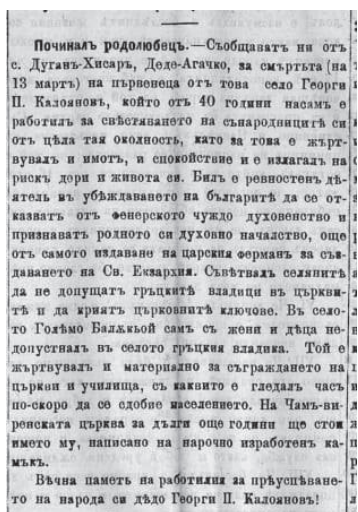
въ Деде-Агачко. Погребението му се извърши на 15 с. м. тържествено, въ присъствието на всички селяни и селянки, отъ свещениците: Коста Сифлиевъ и Петко Калояновъ. Благодарамъ на всички, които изпратиха смъртните му останки до вечното му жилище.

Вечна ти памет!

Отъ опечаленото семейство:

Свещ. Петко Калояновъ

с. Дуганъ-Хисаръ, Деде-Агачко, 17 мартъ 1909 г.

Починалъ родолюбецъ -

Съобщават ни от с. Дуган-Хисар, Деде-Агачко, за смъртта (на 13 март) на първенеца от това село Георги П. [Петков] Калоянов, който от 40 години насам е работил за свестяването на сънародниците си от цяла тая околност, като за това е жертвувал и имот, и спокойствие и е излагал на риск дори и живота си. Бил е ревностен деятел в убеждаването на българите да се отказват от фенерското чуждо духовенство и признават родното си духовно началство, още от самото издаване на царския ферман за създаването на Св. Екзархия. Съветвал да не допускат гръцкитъ владци въ църквите и да криятъ църковнитъ ключове. Въ село Голѣмо Балжкѣо самъ съ жена и дѣца не допусналъ въ селото гръцкия владика. Той е жертвувалъ и материално за съграждането на църкви и училища, съ какито е гледалъ частно-скоро да се одобне населението. На Чамъ-видренската църква за дълги още години не стои името му, написано на парочко изработенъ камъкъ.

Въчна паметъ на работилъ за прѣусъществото на народа си дѣдо Георги П. Калояновъ!

В. „Вести“, год. XIX, бр. 82, 27 март, 1909 г. стр. 7

си духовно началство, още от самото издаване на царския ферман за създаването на Св. Екзархия. Съветвал

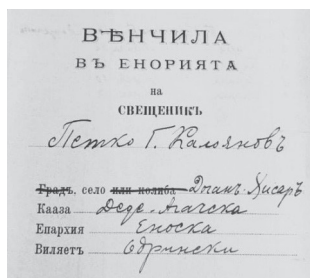
селяните да не допускат гръцките владици в църквата и да крият църковните ключове. В селото

Голямо Балъкьой сам с жени и деца недопуснал в селото гръцкия владика. Той е жертвал и материално за съграждането на църквими училища, с каквито е гледал част по-скоро да се сдобие населението.

На Чам-виренската църква за дъзги още години ще стои името му, написано на нарочно изработен камък.

Вечна памет на работилния за преуспяването на народа си дядо Георги П. [Петков] Калоянов!

Собствени женски имена, които са записани от свещеник Петко Георгиев Калоянов в списъка с венчила в енорията на населението на Доган Хисар, Дедеагачко, по данни от 1906/1907 г.

Брой	Глава на семейството, име на всеки член в семейството и какъв е в него.	Занятие (занаят)
1	Петко Г. Калоянов Баба	46
2	Мария Милна	32
3	Георги Сина	14
4	Керана Дачеря	10
5	Мария Жидеря	7

Родови и прякорни имена в Доган Хисар. Публикувано от Стою Шишков в „Родоски напредък“, 1907 г. по сведения, предадени му от Георги Петков Калоянов

II. Родови и прѣкорни имена въ с. Доганъ-хисаръ.		
1 Аймануци,	17 Калъдънуци,	34 Райкулевици,
2 Армутайуци,	18 Кър'укъ'хайуци,	35 Ступанъ'хъ'идуци,
3 Айдаруци,	19 Кра'уци,	36 Сабунджийуци,
4 Бадъбануци,	20 Кара Киргуци,	37 Стамболуци,
5 Буе'жидуци,	21 Кара Мигруци,	38 Суз'уци,
6 Бамшуци,	22 Куже'буиуци,	39 Сарж Илануци,
7 Бойкуци,	23 Катранджик'уци,	40 Те'ратуци,
8 Бузгунуци,	24 Карас'нуци,	41 Тупчиуци,
9 Бакаржидуци,	25 Кара-Мад'уци,	42 Туначе'руци,
10 Боб'уци,	26 Кавандуци,	43 Турпакуци,
11 Гурунуци,	27 Караджуци,	44 Чузакуци,
12 Г'уа'жбуци,	28 Курт'уци,	45 Че'кадуци,
13 Гручуци,	29 Милушуци,	46 Че'рнезуци,
14 Дадъбануци,	30 Миткуци,	47 Шокаруци,
15 Де'жир'уци,	31 Маже'руци,	48 Шобуци,
16 Идже'бузуци,	32 Пандъ'руци,	49 Иаблакуци.
	33 Паче'айуци,	

Списък на всички собствени мъжки имена, които са записани от свещеник Петко Георгиев Калоянов в списъка с венчила в енорията на населението на Доган Хисар, Дедеагачко, по данни от 1906 /1907 г.

Ангел, [Ангел], Ангели, [Ангели], Андрея, [Андриа], Апостол, Атанас, [Атанас], [Атанаш], Бойко, [Бойко], [Бойо], [Бонче], Борис, Браян, [Браян], [Бране], [Брезо], Васил, Васо, [Васло], Вълко, [Велко], Вълчо, [Велчо], Вълчю, Георги, [Йорги], [Йорго], Георго, [Гьорги], Грозо, [Гроз], [Грози], Груцил, Гого, [Гого], Груг, [Груде], [Груди], [Дасо], [Далко], [Делко], [Делчо], Димир, [Темирко], Димитри, [Димитри], [Димитре], Димитър, Димо, [Димо], Димур, [Темур], [Добче], [Дуйче], [Дуйчо], Иван, [Йиван], [Йован], [Йончо], [Йофчо], [Йони], Ивил, [Авил], Илия, [Илия], Илю, [Илю], [Ильо], [Йован], Калоян, [Калоян], [Калиян], [Кълиян], [Калкън], Кирил, Киро, [Киро], Курко, [Курко], [Керко], Комно, [Куман], [Кумне], Комню, Коста, [Коста], Костагин, Костандин, [Костандин], Кръстю, [Кръстю], [Кръсте], [Красте], Курти, [Курди], Мавер, Мавре, Маври, [Маври], Манол, [Манол], Марин, Марко, [Марко], Мамю, [Мамю], [Мамо], Милош, [Милош], Милуш, Мину, [Минчо], Мумро, [Мумрю], [Мемрю], Михо, [Михо], Неделко, [Неделко], [Недалко], Неделчю, Никола, [Николи], [Никола], [Пано], [Паско], Панайот, [Панайот], Петко, [Петко], Петри, [Петри], Петър, [Петрю], [Петре], Пелю, [Пелю], [Пейо], [Пено], Рагю, [Раг], [Раго], [Райо], Ругю, [Рюсти], Славко, [уСлафко], [уСлафчо], Спиро, Стайко, [уСтайко], [уСтайо], Стамат, [уСтамат], Стамо, [уСтамо], Стаю, [уСтайо], [уСтанил], Стилю, Стою, [уСтойо], [уСтоил], Стоян [уСтойан], Ташю, [Ташо], Тойчю, Тогор, [Тогре], Тогори, Томо, Трендафил, Хараланби, Христо, [Христо], [уЩерйо], Ювчю, Янайки, [Янаки], Янко, Яни, [Яни], Яну, [Яно], Янчю, [Янчо], [Янколи]*

Село Доган Хисар винаги е било българско. Към 1896-1900 г. е наброявало над 400 къщи. По сведения към 1912 г. селото е имало над 640 къщи, население - 3200 души. При преброяването от генерал Шарпи в началото на 1920 г. част от населението му вече се е било изселило по други съседни селища, а друга част е било принудено да избяга в България и е записано като 1450 души.

До 1886 г. Доган Хисар влизало в пределите на Одрински вилает, Галиполски санджак, Ференска кааза, а след това, когато новият град Дедеагач станал и административен център, се включило в Дедеагачки санджак и Дедеагачка кааза. През всичкото време на своето съществуване - до 1913 г., Доган Хисар е било нахия, т. е. сборна община на околните села – българското Тахмаджик (90 къщи), смесеното Ходжакьой (25 къщи), турските - Каракая (35 къщи), Фъндаджак (70 къщи), Бадурен (30 къщи). Начело на нахията стоял мюлюрин -българин. Когато през 1913 г. село Доган Хисар влязло в пределите на българската държава, то било включено в новия Гюмюрджински окръг, Дедеагачка околия.

Село Доганхисар

Снимка от края на октомври 1913 г. Отляво на дясно – Стамо Георгиев Армуталиев, съпругата му – Руса Илиева Педева, синът им Илия Стамов Армуталиев, четник в четата на Димитър Магджаров, дъщеря им Мара Стамова (Шенкова по мъж), жената с детето е Калина (сестра на Калоян Топчаров), съпруга на Илия Стамов Армуталиев. Отсъства другият им син – Вълчо Стамов Армуталиев, който е мобилизиран на сръбския фронт. По-късно той се връща и разговаря с проф. Любомир Милетич. След трагичните събития от 4.10.1913 г. войводата Димитър Магджаров се завръща в разрушените и опожарени български селища в Беломорска Тракия. Заедно с него е и проф. Любомир Милетич, който документира преживяното разорение на тракийските българи, записва разказите на очевидци и заснема видяното. В село Доган Хисар те отседат в дома на Стамо Георгиев Армуталиев, който е вуйчо на войводата.

Семейство Стамо Вълчев Армутаиев и Фила Костова Армутаиева (Дервишева по баща), отаяво на снимката. Вдясно са сем. Гъркови, техни кумове, също тракийски бежанци. Стамо Вълчев Армутаиев е роден през 1916 г. в Доган Хисар и носи името на дядо си – Стамо Георгиев Армутаиев. Стамо Вълчев Армутаиев е син на Вълчо Стамов Армутаиев и Керана Петкова Бакърджиева (по мъж Армутаиева). Умира от туберкулоза в Маджарово едва 30-годишен.